

УДК 821.161.1

**ПРОСТОРОВА ОПОЗИЦІЯ «ПЕТЕРБУРГ – ГОРБАТОВСЬКЕ»
У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ПЕНТАЛОГІЇ ВС. С. СОЛОВЙОВА
«ХРОНІКА ЧОТИРЬОХ ПОКОЛІНЬ»**

Центром художнього простору пенталогії Вс. С. Соловйова «Хроніка чотирьох поколінь» є Російська імперія. Її адміністративний і культурний центр, Петербург, протиставлений романістом чотирьом значущим для художнього світу циклу топосам – Москві, Гатчині, Читі та Горбатовському. У кожній з чотирьох бінарних опозицій нами вбачається глибинний зв'язок з його історіософськими переконаннями.

Особливе значення для вираження історіософських ідей белетриста має створена ним антитеза топосів «Петербург – Горбатовське». Петербург протиставлений Горбатовському не стільки як місто – селу, скільки як центр – периферії, столиця – провінції. Соловйов навмисно зіштовхує у художньому світі свого твору два протилежних топоси з життєвими укладами, що кардинально відрізняються один від одного.

Протиставлення столиці провінції в «Хроніці...» не є поодиноким випадком, оскільки має місце і в інших творах письменника, а також його публіцистиці. Зокрема, в одній із статей, надрукованих у журналі «Север», що видавався ним, про неминуще значення провінції для Російської імперії говориться наступне: «Для того, чтобы составить себе верное понятие о нашей действительности, надо жить в России, <...> и не в столице конечно, а в глубине страны, где развивается настоящая русская жизнь» [2, с. 14].

Петербург і Горбатовське є полярними полюсами ключової внутрішньої просторової опозиції пенталогії. Столиця постає в ній як осереддя пороку та всіляких спокус, перед якими не кожен може встояти. Провінційне ж село Тамбовської губернії – як райське місце, у якому молоді з кожним днем прищеплюються високі моральні цінності, що старанно культивуються

старшим поколінням. Петербург – придворне місто, у якому плетуться нескінченні інтриги, а вчорашній друг нерідко стає ворогом, а Горбатовське – тиха пристань, у якій немає місця брудному клевету та зраді.

Життя у Петербурзі багате подіями та значною мірою залежить від ціннісних установок правлячого монарха. Життя у Горбатовському тече по раз і назавжди встановленим законам. Його відмітні риси – сталість і одноманітність. Іншими словами, динаміці жвавої столиці протистоїть статика провінції.

У Петербурзі, в якому, на відміну від російської глибинки, перше місце відводиться матеріальним благам, а не духовним цінностям, і немає простої людяної участі у долі ближнього, особистості, надзвичайно натхнені, відчувають себе чужими, задихаються в атмосфері загального вдавання і підлещування перед знатними особами, які займають високий пост у державі, та, не бажаючи, за прикладом більшості, присвячувати своє життя служінню уявним ідолам, прагнуть якомога швидше з нього виїхати.

Дійові особи, погані сторони яких романіст засуджує, – Густав IV Адольф, Володимир Сергійович-старший, Катерина Михайлівна та Софія Сергіївна Горбатови – відчувають себе у Петербурзі цілком комфортно. Виняток із цього правила становить надзвичайно позитивний персонаж Михайло Іванович Бородін. Для нього Петербург – місто великих можливостей, у якому він зможе, завдяки матеріальній підтримці дядька, розвинути у собі задатки фінансиста та зробити блискучу кар'єру.

Усі ж герої, яким Всеволод Соловйов симпатизує, – Павло I, Федір Васильович Ростопчин, Борис Григорович, Марія Микитівна, Сергій Борисович, Тетяна Володимирівна, Борис Сергійович, Сергій Володимирович, Микола Володимирович, Марія Сергіївна Горбатови, Моська, Надія Миколаївна Бородіна, князь Яничев – навпаки, відносяться до Петербурга вкрай вороже. Так, наприклад, Володимир Сергійович Горбатов-молодший, у якого немає і не може бути нічого спільного з розкішним, але в той же час у всіх сенсах огидним йому містом, у чому проступає разюча подібність юнака до

прадіда Сергія Борисович та прапрадіда Бориса Григоровича, навіть і не намагається його полюбити: «Он уже мечтал о том, как можно будет совсем заново устроить жизнь, уже понимал, что ему *следует уйти* из этого *Петербурга*, из его *сложной, условной искусственной жизни*; *уйти* от этих людей, большинство которых было ему совсем чуждо, даже почти *враждебно*» (курсив мій – О. К.) [1, т. 7, с. 325].

Зміцнити своє економічне становище в нових історичних умовах, а саме – в пореформену епоху, російському дворянству допоможе головним чином повернення на рідну землю, до витоків: «*Земля, брошенная с пренебрежением или с отчаянием разоренным сословием, одна только может снова собрать, сплотить это упавшее сословие, превратить его из чего-то жалкого, забитого, униженного, как бы даже незаконного – в гордую и живую силу...*» (курсив мій – О. К.) [1, т. 7, с. 326].

Останній Горбатов – Володимир – прекрасно це розуміє і приймає тверде рішення покинути Північну Пальміру та повернутися в родовий маєток для відновлення напівзруйнованого будинку, побудованого його предками: «Еще месяц-другой – и начнется *настоящая жизнь*. Он простится с этими людьми, с этими залами, с этим *холодным, нелюбимым городом*» (курсив мій – О. К.) [1, т. 7, с. 353].

Земля надзвичайно важлива і для Груні – незаконної дочки дворянина, вихованої у російському селі та перевезеної до Петербурга панею, яка дізналася про зраду чоловіка. Володимир переконаний у тому, що його майбутня дружина прекрасно буде себе почувати в Горбатовському, оскільки вона – «*существо, оторванное от почвы*», у якому «*много связующих нитей с землею, с русской землею, с русской деревней*. Эта родная земля, когда она к ней *вернется*, только даст ей *новые, живые силы*» (курсив мій – О. К.) [1, т. 7, с. 326]. Чудово розуміє це і сама Груня, згода якої переїхати після весілля до родового гнізда чоловіка найкращим чином свідчить про її бажання повернутися в рідне, звичне їй з дитинства, середовище.

Вибір Володимиром Сергійовичем і Горпиною Василівною у якості місця

свого проживання не Петербурга, зведеного Петром I за європейським зразком, що не поступається за розкошшю і пишністю столицям найбільших держав Західної Європи, а російської глибинки цілком однозначно свідчить про слов'янофільські погляди письменника. Керуючись цим переконанням, ми вважаємо, що у наведеному фрагменті тексту під «почвой» мається на увазі не тільки родюча земля, але й одвічно російська культура, осередок якої – російське село.

Апогеєм історіософських роздумів Вс. Соловйова про значення російського села не тільки для Володимира і Груні, які зробили остаточний вибір на користь Горбатовського, але і для всього дворянського стану, є слова передостаннього розділу «Хроніки...»: «В Горбатовское! В Горбатовское! С нею, с Груней. Она согласна... Он в ней не ошибся. Она его любит. Она уже не говорит ему теперь, что он требует от нее чрезмерных жертв, что он эгоист, деспот... Он увлек ее, и теперь она сама ждет не дождется, когда очутится снова в деревне. Среди полей и леса, под **здоровым дыханием родной почвы**, из которой она выглянула на свет и от которой чуть было навсегда не оказалась оторванной. В деревню! В родную деревню! Под вечные своды и леса!..» (курсив мій – О. К.) [1, т. 7, с. 353].

Таким чином, згідно з логікою твору, який нами розглядається, істинну запоруку величі імперії романіст вбачає в самотньому шляху її розвитку. Ідеальним же місцем для існування російського дворянина, яке дарує йому гармонію із навколишнім світом та умиряє, він вважає російське село – багатовікову скарбницю всього споконвічно російського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соловьёв Вс. Собр. соч.: в 9 т. Москва: ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 7: Хроника четырёх поколений: Последние Горбатовы: исторический роман. 367 с.
2. Соловьёв Вс. С. Беседы «Севера»: I. Наша беда. Подп.: Изд-ль. Север. 1888. № 1. С. 12–15.